

NEZNÁMÝ ROMÁNSKÝ DŮM NA STAROMĚSTSKÉM NÁMĚSTÍ V PRAZE

JAN HAVRDA – MATOUŠ SEMERÁD

Románské domy na Staroměstském náměstí a v jeho okolí patří k dobře známým objektům pražské raně středověké architektury. Okolo náměstí se v 2. polovině 12. a 1. polovině 13. století nalézala řada kamenných staveb různého dispozičního řešení (obr. 2). Jejich čelní zeď byla obvykle situována v místě dnešní uliční čáry (*Dragoun – Škabrada – Tryml 2002, 26–27; Dragoun 2009b, 364; Dragoun – Semerád 2008, 127*). Pozůstatky románských domů byly odhaleny v radničním bloku a při jižní a východní frontě náměstí. V důsledku asanace Josefova a části Starého Města na přelomu 19. a 20. století však byly zničeny či zasypány doklady o eventuální existenci románských objektů při severní (vyjma domu čp. 930/I) a severozápadní frontě náměstí. Fatální důsledky pro západní část náměstí, tj. pro areál staroměstské radnice měl konec 2. světové války, kdy bylo zničeno její severní, tzv. Nobileho křídlo. Je pravděpodobné, že i pod ním jsou dochovány pozůstatky raně středověkých kamenných domů.

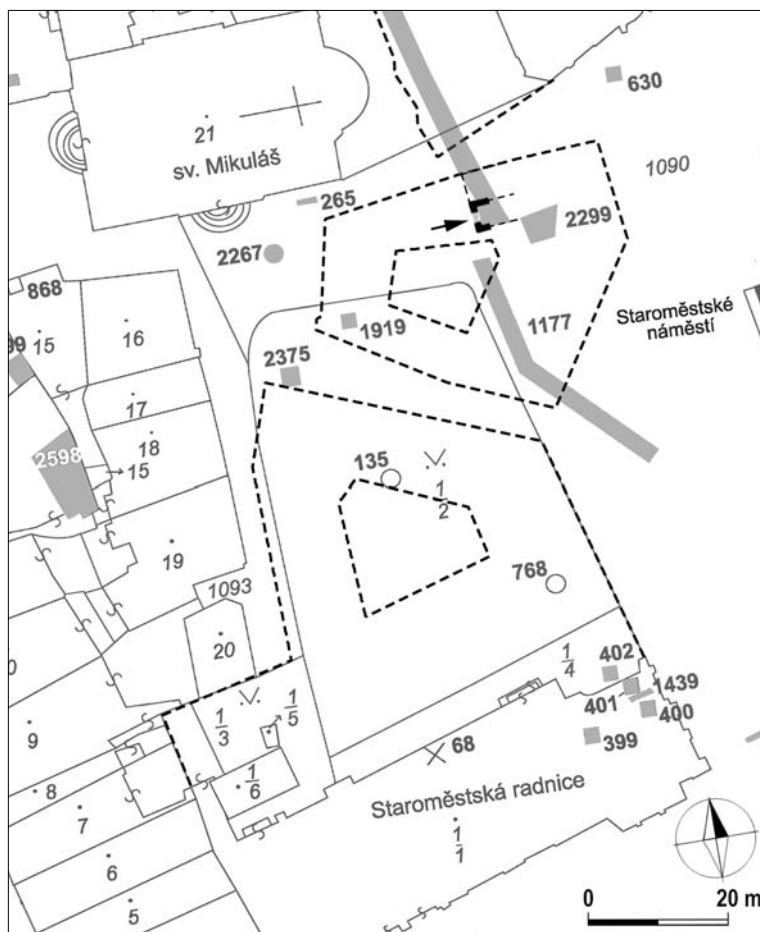
Obr. 1: Praha 1 – Staré Město, Staroměstské náměstí. Vybírání zásypu v trase staršího výkopu pro vodovodní řad v místě, kde stával románský předchůdce někdejšího Krenova domu. Pohled z Pařížské ulice (foto J. Havrda).

OKOLNOSTI NÁLEZU ROMÁNSKÉHO DOMU

Příležitost poznat starší osídlení, včetně pozůstatků architektury, přinesla výměna vodovodního řadu v Pařížské ulici a jejím nejbližším okolí. Od roku 2007 probíhala oprava vodovodní sítě v severní a západní části Starého Města. V roce 2009 byl měněn hlavní vodovodní řad, položený při západním okraji vozovky Pařížské ulice a částečně zasahující i na plochu Staroměstského náměstí, do míst, kde stál do počátku 20. století Krenův dům (obr. 1 a 3). Při zemních pracích byly narušeny zasypy vyplňující starší výkop pro vodovodní potrubí o průměru 0,7 m. Výkop byl hluboký cca 2,5 až 3 m a jeho šířka činila 3 m. Vozovka dnešní Pařížské ulice leží na asanačních navážkách, jejichž mocnost je minimálně 2 m. Navážky překryly destrukce objektů ze starší zástavby bývalé Mikulášské ulice. Nenarušené středověké situace

Obr. 2: Praha 1 – Staré Město, výřez ze současné katastrální mapy. Románské domy na Staroměstském náměstí a v jeho nejbližším okolí s vyznačením objeveného objektu v místě někdejšího Krenova domu, jihovýchodně od kostela sv. Mikuláše. Vynesení románských domů dle *Dragoun – Škabrada – Tryml 2002, 26–27* a *Podliska 2007, 44* (čp. 1064) (upravil J. Hlavatý).

Obr. 3: Praha 1 – Staré Město, severozápadní část Staroměstského náměstí. Černě se šipkou zobrazena západní část vstupní šije objeveného románského domu. Šedé plochy s čísly: archeologické výzkumy v severozápadní části náměstí dle mapy archeologických dokumentačních bodů v Pražské památkové rezervaci (Hrdlička 2005, 9, obr. 3). Čárkovaně vyznačena starší zástavba: Krenův dům, uliční fronta v místě dnešní Pařížské ulice a zbouraný radniční blok (zobrazil J. Hlavatý).

(vrstvy a zděné konstrukce) byly zaznamenány až v prostoru vyústění Pařížské ulice do Staroměstského náměstí. Zde, 19 m jihovýchodně od kostela sv. Mikuláše, se v západní stěně výkopu po odstranění jeho výplně patrně z 3. čtvrtiny 20. století objevily zděné středověké konstrukce. Archeologické situace při východní stěně vykopané rýhy i na jejím jižním konci byly odstraněny při pokládání inženýrských sítí někdy v průběhu minulého století. Po odstranění výplně výkopu, tvořené zahliněnou kamenitou sutí a pískem, byly odkryté historické konstrukce, následně interpretované jako části neznámého románského domu, očištěny a zaměřeny. Stavebními pracemi nebyly relikty objevených zdí narušeny. Po dokončení dokumentace¹⁾ a výměně vodovodního potrubí byl výkop zasypan inertním materiálem – hrubozrnným pískem, a následně předlážděn. Z románského domu byly odkryty dvě části jeho interiéru, a to vstupní šije s dochovanou portálovou nikou a k ní přiléhající torzo místnosti zaklenuté valenou klenbou.

POPIS NÁLEZU

Vstupní šije

Obdélná vstupní šije je široká 2,78 m a je dokumentovaná v délce 2 m, která není úplná. Souvisle bylo odkryto pouze západní čelo šije spolu s krátkými úseky bočních

stěn (obr. 6). Ty jsou zachovány takřka do výše podlahy přízemí Krenova domu, která by se dnes nacházela na úrovni 0,9 m pod dlažbou Staroměstského náměstí. Míra odhalení kvádříkového zdiva odpovídá hloubce výkopu okolo 3 m. K dosažení podlahových úrovní by bylo potřeba výkop prohloubit o další přibližně 2 m.

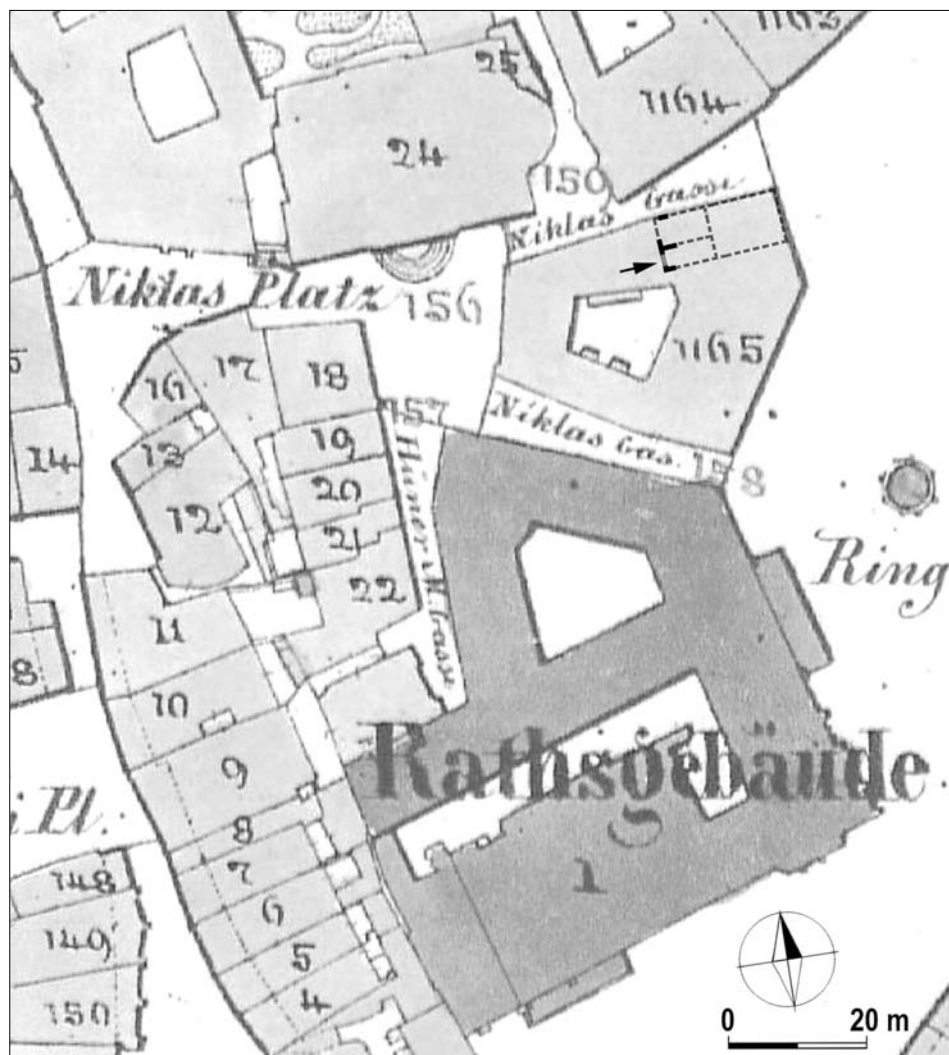
Západní stěna s portálovou nikou

V čele západní stěny je osově umístěna portálová nika o šířce 132 cm (obr. 7:4). Celkový rozměr stěny je pouze o málo širší. Portálová nika obsahuje zazdívku, ke které přiléhá valená klenba. Spodní část stěny je podklenuta vynásecím pasem. Špalety portálové niky armují pečlivě opracované kvádry. Na nich byly zaznamenány stopy, dokládající opracování kamenickými dláty. Některé kvádry jsou zcela vyhlazeny. Jižní špaleta je sestavena ze čtyř dochovaných vrstev armování o výšce kvádrů 18 až 30 cm, podobně severní špaleta byla vyskládána z kvádrů vysokých 18 až 23 cm. Armování špalet je provedeno tak, aby kvádry byly střídavě převázány kratším a delším rozměrem v rozsahu 30 až 45 cm. Hloubku portálové niky bylo možné měřit pouze skrze mezeru v zazdívce. Přesto naměřená hodnota 58 cm s největší pravděpodobností odpovídá skutečné hloubce portálové niky. Hloubka je srovnatelná s rozměry špalet portálových nik z více pražských románských domů např. čp. 459/I v Celetné ulici. (Dragoun – Škabrada – Tryml 2002, 223). Během užívání schodišťové šije došlo k posunutí a možná také přenesení původního prahu (obr. 7:5) o 58 cm výše. V nové pozici byl práh sestaven ze tří plochých kamenů usazených na zazdívce z lomové opuky, patrně i s otiskem jednoho schodišťového

stupně. Svrchní část prahu je ošlapána (obr. 7:6). Nový práh se nalézal 172 cm pod současným povrchem náměstí (tj. na niveletě 191,4 m.²⁾). Otázkou zůstává, jak se stavebník vyrovnal se snížením podchodné výšky. Stopy po osazení dveří zaznamenány nebyly.

Jižní stěna

Zachovaný úsek jižní stěny je dlouhý pouze 80 cm. Převážná část stěny byla odstraněna starším výkopem vodovodního řadu (obr. 8, 9). Ve spodní úrovni kvádříkového líce se zcela zřetelně vykresluje obrys jednoho až dvou schodišťových stupňů provedených z lomového zdiva (obr. 8, 9). Výška stupně dosahovala 24 cm, šířka činila 40 cm. Schodišťové stupně nebyly vetknuty do zdiva. Kvádříkový líc jižní stěny je vložením valené klenby rozdělen na dvě části. Ve spodní úrovni jsou nad obrysy schodišťových stupňů vyzděny tři vrstvy opukových kvádrů délky kolem 30 cm a výšky 15 cm. Pouze vrstva reflektující výšku schodišťového stupně je vysoká 24 cm. Nad rubem klenby se podařilo zachytit negativ vytržené stojky náležející patrně k ostění odkládací niky vysoké 44 cm a hluboké 20 cm. Dobíhají k ní tři vrstvy kvádříkového zdiva o výšce 14, 16, 14 cm (obr. 10). Hrana negativu pravé stojky leží ve vzdálenosti 57 cm od západní stěny. Její báze se nachází 60 cm nad původní úrovní prahu portálové niky. Koruna dochované úrovně zdiva

Obr. 4: Praha 1 – Staré Město, Staroměstské náměstí. Výřez z mapy stabilního katastru s vynesemím nalezených románských konstrukcí – černě. Čárkované – jedna z variant hypotetického půdorysu románského domu (zobrazil J. Hlavatý).

Obr. 5: Praha 1 – Staré Město, Staroměstské náměstí. Celková situace odhalených partií schodišťové šje po vybrání zásypu vodovodního řadu v západní stěně výkopu. V pravé části od střední dělicí zdi se nacházela severní místnost souběžná se schodišťovou šjí o šířce 3,5 m zaklenutá valenou klenbou (foto J. Hlavatý).

(pouze 122 cm pod dnešní dlažbou náměstí) patrně odpovídá horní hraně zmíněné stojky. Analogicky umístěné niky byly zaznamenány například na jižní stěně vstupní šje domu čp. 510/I v Havelské ulici či v šji domu čp. 451/I v Jilské ulici (Dragoun – Škabrada – Tryml 1999, 42).

Severní stěna

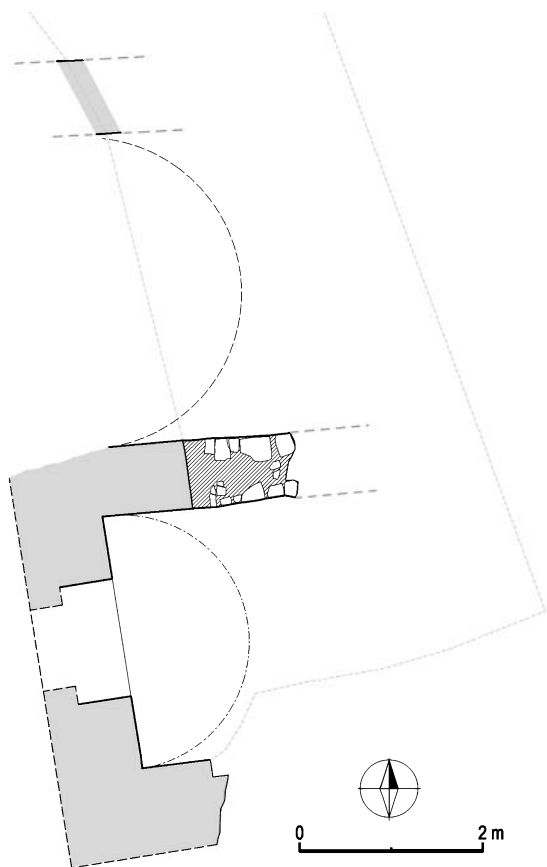
Úsek zdiva byl zachován v délce 80 cm, pouze při dně výkopu dosahoval délky až 220 cm (obr. 6, 11 a 12). Pod patou dodatečně vložené klenby byly odkryty čtyři vrstvy kvádrkového zdiva o výšce jednotlivých řádek 18 až 20 cm (obr. 11 a 12). Nad rubem klenby, kde bylo chráněno před účinky zvětrávání, se zachovalo původní spárování. Spárovací malta místy překrývá značnou část lince jednotlivých kvádrků. Požadovaného kvádrování bylo nakonec dosaženo jemným podríznutím spáry (obr. 13). Výška řádek se zde snižuje na 10 až 14 cm, ale pak se vrací opět na 23 a 18 cm jako ve spodní části zdi. Celkově bylo možné dokumentovat v lici zdiva 11 kvádrkových vrstev s tím, že patrně 3 řádky byly narušeny dodatečně vloženou klenbou. Pouze partie lince v místě schodišťových stupňů je vyzděna z lomového zdiva. Průběh schodů není tak zřetelný a pravidelný jako na stěně jižní. Konstrukce schodišťové šje, které zasahovaly nad podlahu přízemí, se nezachovaly vůbec. Je ale velmi pravděpodobné, že zároveň s vložením mladší klenby, byla stržena původní klenba a odstraněna čelní zeď s nadpražím portálu, kam byl následně vyveden odvětrávací kanálek ze sklepa.

Převážná část schodišťové šje se dosud nachází pod úrovní dna výkopu vodovodního řadu. K dosažení podlahy sklepa bychom museli sestoupit nejméně o 200 cm níže. Analogická situace, dokládající výškové úrovně mezi šjí a sklepem, byla nalezena například v domě čp. 558/I (Dragoun–Semerád 2008, 128). V sutinách, které se nalézaly v interiéru vstupní šje, byl nalezen kromě 11 lícových kvádrků a 2 kvádrků z klenebního čela i jeden díl ostění půlkruhového portálu. Je tedy možné, že zde byl v bezprostřední blízkosti pobořen portál vedoucí do užitných prostor domu. Tento portál by se mohl nalézat pravděpodobně přímo v pokračování osy šje do hlavní místnosti podzemního podlaží románského domu.

Severní místnost

Klenba severní místnosti

Existence severní místnosti je doložena pouze výběhem strmě stoupající valené klenby do vzdálenosti 30 cm od lince zdiva při vzepětí 68 cm (obr. 7, 14). Vrcholnice klenby byla orientována souběžně se schodišťovou šjí (obr. 6). Rozsah výkopu neumožňoval sledovat průběh klenby dále. V případě provedení se jedná o méně obvyklý typ plné klenby, známý spíše z mostního stavitelství (Juditin nebo Kar-

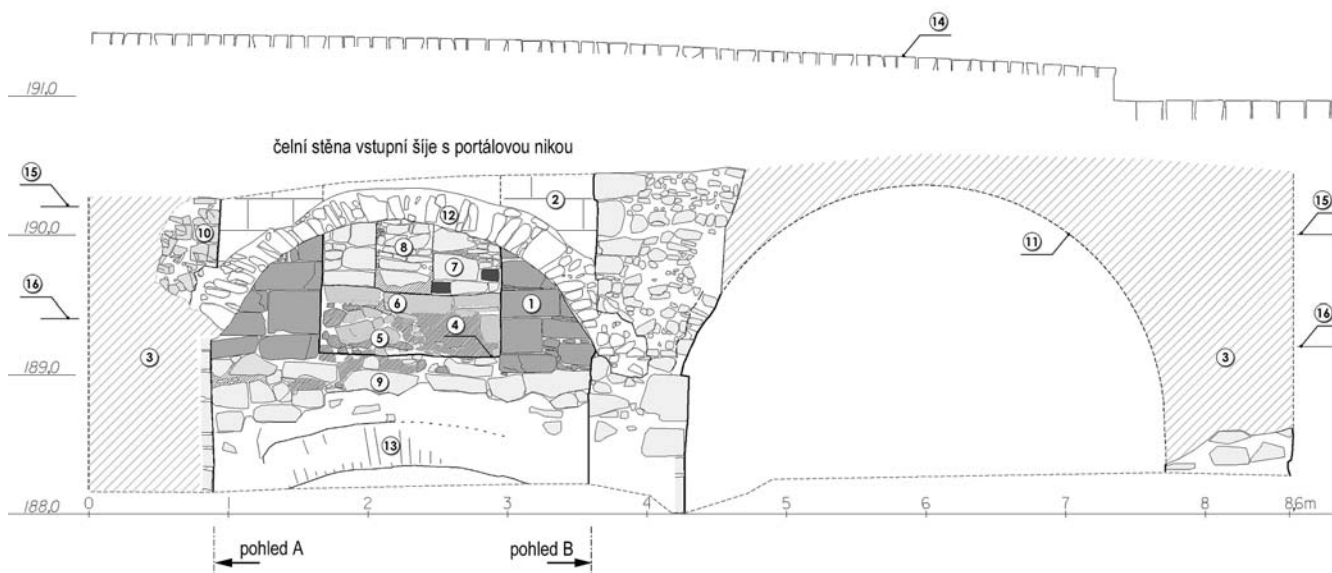
Obr. 6: Praha 1 – Staré Město, Staroměstské náměstí. Půdorys objevených románských konstrukcí s vyznačením jižního konce výkopu pro vodovodní řad (zobrazil J. Hlavatý).

lův most). Tím se vysvětluje i poměrně veliký, 6 cm široký ústupek, sokl pro osazení bednění, nad kterým byla založena pata klenby. Malta mezi klenáky a nad rubem klenby a zároveň vlastního zdiva obvodové stěny místnosti se liší barvou a tvrdostí. Vyzdívaný rub klenby je provázaný se zdívem schodišťové šíje bez jakéhokoli přechodu. Byl tedy realizován současně se stěnou. Klenební kameny jsou paradoxně pojeny méně pevnou maltou s vysokým podílem písku. K zaklenutí byly použity kameny o výšce 12 až 14 cm. Byly přikládány přímo k bednění bez maltového lůžka tak, že se nevytvořily jinak typické otisky šalovacích prken. Z naměřených rozměrů průběhu zakřivení klenby (vzdálenost od paty/kolmá výška k lici klenby) 0/0, 10/26, 20/45, 30/59 cm je možné přibližně rekonstruovat průběh klenby, a tím i šířku místnosti rovnající se 350 cm. V odpovídající vzdálenosti byl nalezen fragment značně narušeného opukového zdiva, který snad můžeme považovat právě za torzo severní stěny severní místnosti domu.

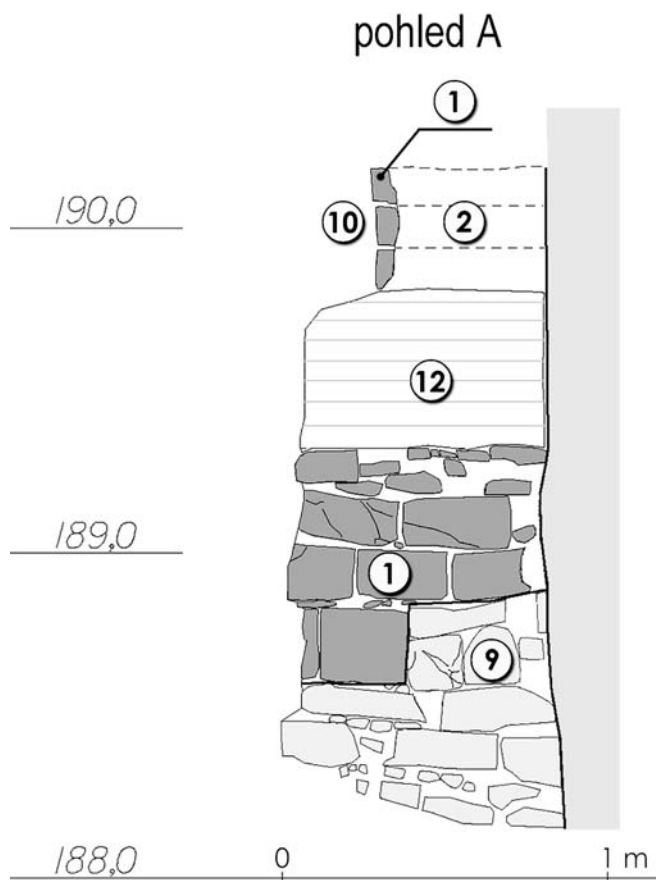
Jižní stěna severní místnosti

Z jižního líce severní místnosti byly pouze částečně odkryty čtyři nejsvrchnější vrstvy patrně kvádrického líce o výškách 24, 13, 23 a 26 cm. Sledována mohla být pouze velmi malá plocha líce vzhledem k přítomnosti suti prolité betonem. Tloušťka této zdi, která odděluje severní místnost od vstupní šíje, je 71 cm (obr. 6, 7, 14).

Všechny popisované konstrukce náležely interiéru budovy. Exteriérové partie nebyly zaznamenány v žádném ze sledovaných úseků.

Obr. 7: Praha 1 – Staré Město, Staroměstské náměstí, západní stěna výkopu pro vodovod v místě zbouraného Krenova domu. Příčný řez schodišťovou šíjí s pohledem na její západní stěnu: 1 – líc románského zdiva, 2 – rekonstruovaná líc románského zdiva (při dokumentaci nepřístupná), 3 – rekonstruované objemy románského zdiva, 4 – portálová nika, 5 – původní úroveň prahu portálové niky, 6 – zvýšená úroveň prahu, 7 – zazdívkou portálové niky, 8 – odvětrávací komín do podlahy Krenova domu, 9 – líc zdiva v místě přiložených schodišťových stupňů, 10 – negativ odkládací niky po vytržení ostění, 11 – rekonstrukce průběhu klenby přilehlé severní prostory, 12 – dodatečně vložená valená klenba současná se zazdívkou portálové niky, 13 – dodatečně podklenutí portálové niky, 14 – stávající úroveň terénu Staroměstského náměstí, 15 – pravděpodobná výška úrovně terénu v době výstavby románského domu v 1. polovině 13. století, 16 – rekonstrukce výšky geologického podloží před počátkem osídlení (povrch terasového stupně se mírně skláněl od jihu k severu) (dle podkladu autorů překreslil J. Hlavatý).

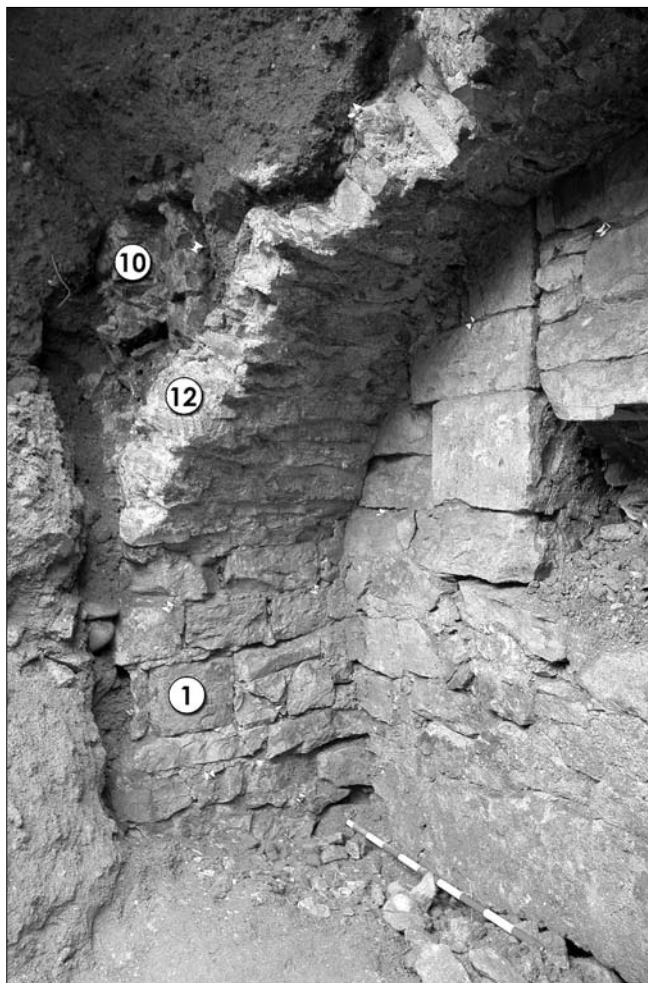
Obr. 8: Praha 1 – Staré Město, Staroměstské náměstí, Krenův dům. Severní líc jižní stěny schodišťové šje: 1 – líc románského zdiva, 2 – rekonstruovaná líc románského zdiva (při dokumentaci nepřístupná), 9 – líc zdiva v místě přiložených schodišťových stupňů, 10 – negativ odkládací niky po vytržení ostění, 12 – dodatečně vložená valená klenba současná se zazdívkou portálové niky. Vysvětlivky viz též obr. 7 (zobrazil J. Hlavatý).

Opracování kamenů a spárování

Líce opukových kvádrů nejsou otesány plošně, jak je obvyklé u některých románských domů například čp. 16/I. Některé kameny jsou dokonce použity i bez opracování líce s využitím přirozené rovinatosti lomu opukového kamene. Původní spárování se téměř výhradně uchovalo pouze nad rubem dodatečně vložené klenby na severní stěně schodišťové šje (obr. 13). Místy byla spárovací malta rozetřena do líce a utažena tahem šikmo položené zednické lzíce. Na líci byly též na jednom místě dochovány doklady bílení vápenným nátěrem. Na několika málo místech jsou použity úštěpky opuky ve styčných spárách, v jednom případě také jako výplň polodrážky druhotně použitého kvádrů.

Mladší úpravy

Západní stěna s portálovou nikou byla v mladších obdobích několikrát upravována. Patrně nejdříve došlo k zalespení schodišťové šje zazdžením portálu a vložením nové půlkruhově valené klenby (obr. 7:12). Tyto úpravy jsou výsledkem jedné stavební etapy, což je zřejmé z provedení polodrážky v zazdívkě na uložení šalovacích prken, lemující čelo klenby. Paty klenby jsou poměrně razantním způsobem založeny do hluboko zasekaných kapes v bočních stěnách, na úroveň odpovídající sousední severně položené místnosti. Tloušťka klenby dosahuje 29 cm. Je postavena čistě z lomové opuky na vápennou maltu. Intaktní hlinitý až

Obr. 9: Praha 1 – Staré Město, Staroměstské náměstí, Jihozápadní kout schodišťové šje. Zcela zřetelně se zde rýsují obrysy dvou schodišťových stupňů v lici jižní zdi z lomového zdiva, nad patou vložené klenby se rýsuje negativ vytržené stojky odkládací niky: 1 – líc románského zdiva, 10 – negativ odkládací niky po vytržení ostění, 12 – dodatečně vložená valená klenba současná se zazdívkou portálové niky. Vysvětlivky viz též obr. 7 (foto J. Hlavatý).

písečité zasypané vložené klenby obsahuje nečetné drobné úlomky stavebního odpadu (opuky, malty a cihel). Absence chronologicky citlivých nálezů však nedovolila jeho bližší archeologické datování. Gotická klenba byla v pozdějším období zatížena příčkou ze smíšeného zdiva opuky a cihel ve směru podélné osy klenby. Z příčky je zachováno pouze založení na klenbě (obr. 5).

Zazdívkou portálové niky prochází odvětrávací komínek šířky 40 cm a hloubky 28 cm, který ústí v podlaže přízemí. Při vyústění do podlahy je lemován dvěma vrstvami cihel 29 × 7 cm překlopené opukovou deskou, na které leží další souvrství patrně cihelné podlahy (obr. 7:8). Podle použitého formátu cihel je vyústění odvětrávacího komínku výsledkem úprav až z 19. století, ale samotná zazdívka pochází již z období vrcholného středověku. Byla postavena z lomové opuky s druhotným využitím gotických cihel formátu 13,5 × 7,5 cm. Samotná existence odvětrávacího komínku dokládá, že horní část portálu včetně celé stěny musela být stržena současně s prováděnými úpravami. Západní stěnu s portálem vynáší segmentový pas z cihel. Cihly o rozměrech 31 × 6 cm jsou opatřeny maltovým náhozem (obr. 5 a 7:13). Naměřená hloubka 94 cm segmentového pasu pravděpodobně odpovídá skutečné tloušťce původní

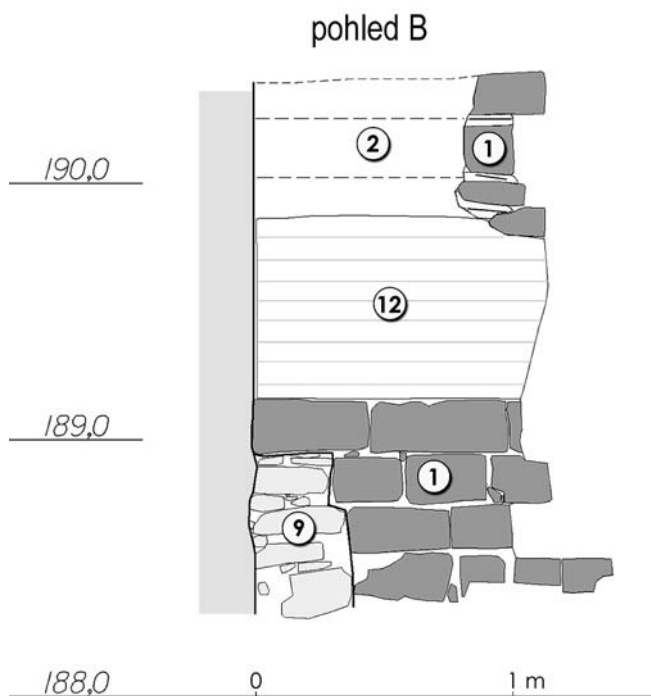
Obr. 10: Praha 1 – Staré Město, Staroměstské náměstí. Negativ stojky odkládací niky nad rubem vložené klenby v jižní stěně schodišťové šje (foto J. Havrda).

stěny. Podklenutí cihelným segmentovým pasem náležející k novověkým stavebním úpravám suterénních prostor.

SITUOVÁNÍ NÁLEZU A ARCHEOLOGICKÝ KONTEXT

Staroměstské náměstí, které se nalézá převážně na prostředním staroměstském terasovém stupni VIIb, mělo v raném středověku výrazně jinou podobu (Hrdlička 2000, 196). Při řešení míry zahloubení objeveného románského domu, respektive jeho vstupní šje, je nutno provést rekonstrukci výšky povrchu lokality v minulosti. Dle rekonstrukce původního georeliéfu lze předpokládat, že v místě objevu dosahoval povrch na počátku raně středověkého osídlení na niveletu 189,2–189,4 m. V průběhu 12. a 1. poloviny 13. století došlo k spontánnímu navýšení sídlištních vrstev o 1 m až na kótu 190,2 m. Navážky, hlavně z 2. poloviny 13. a počátku 14. století, zvýšily terén na dnešní úroveň, tj. 191,2 m. (Hrdlička 2005, 17, obr. 7). Lze se domnívat, že pochozí úroveň náměstí se v době stavby domu pohybovala někde okolo kóty 190,0–190,2 m.

V bezprostřední blízkosti předpokládané severní obvodové zdi domu, dnes však zničené, byl zachován pouze 0,6 m široký úsek historického nadloží dokládající vícenásobnou úpravu povrchu komunikace. Starší dlažba tvořená říčními a vzácně i opukovými valouny zde byla dokumentována na niveletě 188,9 m. Na dlažbě se nalézala vrstvička z úštěpků opuky, kterou lze interpretovat jako staveništní vrstvu. Pro absenci chronologicky citlivých artefaktů je dlažbu možno zařadit pouze na základě nálezu několika

Obr. 11: Praha 1 – Staré Město, Staroměstské náměstí, Krenův dům. Jižní líc severní stěny schodišťové šje: 1 – líc románského zdiva, 2 – rekonstruovaná líc románského zdiva (při dokumentaci nepřístupná), 9 – líc zdiva v místě přiložených schodišťových stupňů, 12 – dodatečně vložená valená klenba současná se zazdívkou portálové niky. Vysvětlivky viz též obr. 7 (zobrazil J. Hlavatý).

drobných keramických zlomků do širšího intervalu 12.–13. století. Odkryté souvrství dokládá způsob úpravy povrchu terénu v místě zaniklé Mikulášské uličky, která byla situována jižně od kostela sv. Mikuláše, mezi chrámem a asanovaným Krenovým domem. Snížený povrch podloží se nalézal na kótě 188,6 m. Při výzkumu nebyly nalezeny žádné sídlištní vrstvy přímo sousedící s objevenou architekturou. Vzhledem k zjištěným niveletám vrstev dokumentovaných severně od románského domu musela mít zmíněná ulička na konci raného a na počátku vrcholného středověku podobu úvozu s povrchem nižším, než byl okolní terén, ovšem v průběhu užívání komunikace došlo k postupnému zvyšování jejího povrchu. Obdobná komunikace byla odkryta v Kaprově ulici (Havrdá – Tryml 2009, 41). Z výše uvedeného vyplývá, že není možné jednoznačně ověřit výškové poměry a ani archeologicky datovat torzo objeveného domu. Za jediný bezpečně doložený výškový údaj lze považovat výšku původního prahu, který byl odkryt v portálové nise vstupní schodišťové šje, jež činila 189,10 m.³⁾ Pod tímto prahem byly odkryty stopy po dvou schodišťových stupních vysokých 0,24 m. Míru zahloubení stavby lze odhadnout na přibližně 1,5–2 m. Je třeba konstatovat, že výška prahu vstupní šje domu koresponduje s výškou mladší ze dvou dlažeb, které jsme měli možnost dokumentovat v prostoru někdejší Mikulášské uličky. Ulička se nalézala v bezprostřední blízkosti románského domu, severně od něho.

V blízkosti níže popsaného kvádríkového domu se nalézají několik archeologických dokumentačních bodů (Hrdlička 2005, obr. 3: body 2299, 1177, 1919, 2267, 265 a 630) (obr. 3). Větší archeologický výzkum proběhl v roce 1987, kdy

Obr. 12: Praha 1 – Staré Město, Staroměstské náměstí. Severní stěna schodišťové šje. V koutě místnosti, vlevo dole se rýsují obrisy dvou schodišťových stupňů. Do kvádříkového zdiva byla dodatečně vložena klenba z lomové opuky (nahore) (foto J. Hlavatý).

Obr. 13: Praha 1 – Staré Město, Staroměstské náměstí. Zakonzervovaná horní část lince severní zdi schodišťové šje nad rubem dodatečně vložené klenby. Původní úprava spár se zde zachovala ve velmi dobrém stavu (foto J. Havrdy).

jižně od zkoumané plochy bylo ve výkopu pro kanalizaci dokumentováno jihozápadní nároží Krenova domu (obr. 4). Většina trasy výkopu se však nalézala v místech recentních zásahů. Dokumentováno zde bylo ojediněle dochované zvrstvení historického nadloží s minimálně trojnásobnou úpravou povrchu náměstí (Bureš – Dragoun 1991, 278). V roce 1994 byl realizován výzkum v jižní části zmíněného domu. V prostoru jeho interiéru byly odkryty sklepy zřejmě středověkého původu a dále byla identifikována jižní obvodová zeď domu nejspíše gotického stáří. Středověké souvrství zde nebylo zjištěno. V přilehlé části bývalé Mikulášské uličky byly zachyceny jen drobné relikty původních situací. Úroveň podloží se nalézala na niveletě 189,35 m (Tomášek 1995, 243). Není však zřejmé, zda podloží zde nebylo uměle sníženo.

Zmíněný Krenův dům (obr. 15) byl zbořen v roce 1901, z důvodů plánování tramvajové trati vedoucí přes Staroměstské náměstí. Objekt s původním číslem 936 byl též znám jako Krennův, Chřenovský, Křenovský, Chřenův, Křenův, Grenův, Krönhaus, Krenhaus či průchoditý dům (Ruth 1904, 1002; Teige 1910, 232). Východní křídlo domu bylo součástí komplikovaně řešené západní fronty náměstí. Románské konstrukce se nalézaly přibližně uprostřed suterénu severního křídla domu, které se nalézalo naproti kostelu sv. Mikuláše. V minulosti zde stál jeden z největších a i nejdražších gotických staroměstských domů (Ruth 1904, 1002). Nejstarší bezpečná zmínka o majitelích domu je až z roku

1409, kdy je jako majitel jmenován Frick Neugrüner, bohatý chebský měšťan (Tomek 1865, 17). Dispozice objektu na půdoryse nepravidelného pětiúhelníka s vnitřním dvorem, navíc při absenci informací o středověkém rozparcelování tohoto prostoru, nevylučuje možnost vyslovit hypotézu, že se v těchto místech nalézal raně středověký dvorec, jehož jádrem mohl být kamenný románský dům objevený zde v roce 2009 (obr. 4).

ZÁVĚR

Odkrytí neznámého románského objektu patří k poměrně vzácným nálezům. Nález interpretujeme jako vstupní šji románského domu, který se nalézal v blízkosti tržiště (dnešního Staroměstského náměstí) a měl patrně i vazbu na vznikající uliční síť. Jedná se o vůbec první dochovanou a jedinou nám známou část čelní partie vstupní šje, která je uzavřena směrem do exteriéru stěnou s částečně dochovaným portálem. Celkový půdorys domu je na základě současných informací rekonstruovatelný pouze hypoteticky a ve variantách. Z analogií lze předpokládat, že přístup do budovy byl z jeho zadní, dvorní strany (Dragoun – Škabrada – Tryml 2002, 337). Celková nalezená situace by mohla odpovídat obvyklému dispozičnímu řešení, v němž se zděnou šjí vstupuje z hloubi parcely do hlavního polosuterénního prostoru, situovaném při veřejném prostranství. Hlavní místnost domu lze hypoteticky očekávat nejspíše

Obr. 14: Praha 1 – Staré Město, Staroměstské náměstí. Čelní pohled na řez severní zdi schodišťové šíje. Vložená gotická klenba vlevo je založena do hluboce vysekaných kapes, upravo je méně čitelný jednoduší přechod jádra románského zdiva do zaklenutí severní místnosti. Ústupek paty klenby vůči lici zdiva je 6 cm (foto J. Hlavatý).

v ose vstupní schodišťové šíje, tj. východně od ní. Z toho by vyplývalo, že východní zeď hlavní místnosti domu by se snad přímo obracela k veřejnému prostoru, tržišti. Je pravděpodobné, že dům měl přímý kontakt s uliční čarou. Severně od domu se nalézala archeologicky doložená středověká komunikace.

Za ojedinělé je možné považovat použití vyzdívký nad rubem valené klenby. Ta byla zaznamenána v místnosti nalézající se severně od vstupní šíje. Větší místnosti románských domů jsou téměř výhradně zaklenuty křížovou klenbou. Výjimku tvoří pouze domy čp. 459/I a 549/I, jejichž hlavní obdélné prostory jsou zaklenuty valenou klenbou (Dragoun – Škabrada – Tryml 2002, 334).

Vznik pražských románských domů je běžně řazen do období 2. poloviny 12. a do podstatné části 1. poloviny 13. století. Dynamika vývoje pražských kvádříkových domů byla sledována v několika stavebních fázích, kde mladší fáze se vyznačovaly menší precizností provedení, menší pečlivostí opracování opukových kvádříků (Dragoun 2009b, 362). Jako další ukazatel je uváděna i výška kvádříkových rádků. Je však zřejmé, že tato kritéria nelze zevšeobecňovat (Dragoun – Škabrada – Tryml 2002, 354–355; naposledy Dragoun 2009b, 363–364; Dragoun 2010, 298). Přesnější datace nálezů je značně problematická. Nebyl zachován kontakt zděných konstrukcí s archeologickými terény v exteriéru domu, nebyly nalezeny žádné tvaroslovné prvky in

Obr. 15: Praha 1 – Staré Město, Staroměstské náměstí. Krenův dům těsně před svou demolicí. Pohled od jihovýchodu (foto archiv Muzea hlavního města Prahy).

situ, ani nebyl objeven dřevěný prvek vhodný pro dendrochronologickou analýzu. Odkázání jsme tak hlavně na pozorování stavebního provedení. Odhalené kvádříkové zdi svým charakterem obecně zapadají do stavební kultury označované jako románská. Dle pojednání spár, ojedinělého použití plochých úštěpků opuky při vyrovnání výšky rádek a ne příliš kvalitního opracování kvádříků je možno tento dům řadit spíše k mladší skupině pražských románských domů. Je však nutno poznamenat, že v každém období lze nalézt příklady kvalitního a méně kvalitního technického provedení, které odvisí například od zkušeností řemeslníků. Na stavbě se mohlo podílet i více různých dílen. Pečlivě opracované kameny ostění portálové niky mohly být vyrobeny jinde než ostatní znatelně méně precizně opracované kvádříky v lici zdi.⁴⁾ Přestože je okolí nálezů hustě protkáno výkopy pro inženýrské sítě, které místy totálně zničily historické nadloží, nelze vyloučit i existenci dalších románských konstrukcí v místech asanované zástavby Staroměstského náměstí.⁵⁾

LITERATURA

- Bureš, M. – Dragoun, Z. 1991: Archeologické výzkumy na trase Královské cesty, *Staletá Praha* 21, 265–284.
 Dragoun, Z. 2002: Praha 885–1310. Kapitoly o románské a raně gotické architektuře. *Libri Praha* 2002.
 Dragoun, Z. 2009a: Pražské románské domy po sedmi letech. *Staletá Praha* 2009 roč. 25, č. 2, 47–53.
 Dragoun, Z. 2009b: Pražské románské domy, in: P. Sommer – D. Třeštík

- J. Žemlička (edd.): Přemyslovci. Budování českého státu. Praha, 362–365.
- Dragoun, Z. 2010: K otázce datování pražských románských domů, in: M. Studničková (ed.), Čechy jsou plné kostelů. Boemia plena est ecclesiis (Kniha k počtu PhDr. Anežky Merhautové, Dr.Sc). Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 298–303.
- Dragoun, Z. – Semerád, M. 2008: Spodní podlaží románského domu v Hrzanském paláci čp. 558/I v Celetné ulici na Starém Městě pražském. Průzkumy památek XV, č. 2, 127–131.
- Dragoun, Z. – Škabrada, J. – Tryml, M. 1998: Zděné šije pražských románských domů, Průzkumy památek V, č. 1, 57–61.
- Dragoun, Z. – Škabrada, J. – Tryml, M. 1999: Dochované zděné šije románských domů v Praze, Průzkumy památek VI, č. 1, 41–46.
- Dragoun, Z. – Škabrada, J. – Tryml, M. 2002: Románské domy v Praze. Praha – Litomyšl: Paseka.
- Havrdá, J. – Tryml, M. 2009: Středověké dlažby na Starém Městě pražském. Příspěvek archeologie k poznání historických komunikací, Staléta Praha 2009, roč. 25, č. 1, 41–52.
- Hrdlička, L. 2000: Centrum rané středověké Prahy, in: Wratislavia Antiqua 2. Centrum średniowiecznego miasta. Wrocław a Europa środkowa, Wrocław, 191–214.
- Hrdlička, L. 2001: Jak se měnila a rostla středověká Praha, in: Kovanda a spol. 2001, 201–212.
- Hrdlička, L. 2005: Praha. Podrobná mapa archeologických dokumentačních bodů na území městské památkové rezervace. Praha.
- Hrdlička, L. 2009: Praha. Databáze podrobné mapy archeologických dokumentačních bodů na území městské památkové rezervace. (Aktualizace k 31. 12. 2005). Praha (e-Book).
- Podliska, J. 2007: Archeologický výzkum plochy dvora domu čp. 1064/I v Týnské uličce na Starém Městě v Praze 1, in: Z. Dragoun – P. Vaňous (eds.), Výroční zpráva 2006, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v hlavním městě Praze, Praha, 44–49.
- Ruth, F. 1904: Kronika královské Prahy a obcí sousedních III. Praha.
- Teige, J. 1910: Základy starého místopisu Pražského. Díl. 1. Praha.
- Tomášek, M. 1995: Praha 1 – Staré Město, Staroměstské náměstí, in: Z. Dragoun a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 1992–1994, Pražský sborník historický 28, 243.
- Tomek, V. V. 1865: Základy starého místopisu Pražského I. Praha.

POZNÁMKY

- 1) Za laskavé konzultace týkající se objevených konstrukcí děkujeme Z. Dragounovi, M. Kovářovi, J. Podliskovi, M. Ryklovi a M. Trymlvi.
- 2) Všechny výškové údaje jsou uváděny v systému Balt po vyrovnání (Bpv).
- 3) Původní práh byl odstraněn, ale protože byly zachovány obě špalety portálové niky, je možno jeho výšku poměrně bezpečně určit. Po srovnání uvedených nivelet je možno konstatovat, že práh mohl být přibližně jeden metr pod tehdejší terénem.
- 4) V tomto bodě děkujeme za konzultaci M. Ryklovi
- 5) V těsné blízkosti a to jihovýchodně od referované románské šije byla v roce 1997 vykopána rozměrná šachta pro kanalizaci (obr. 3 – bod 2299; Hrdlička 2005, 9). Žádné středověké konstrukce zde však zaznamenány nebyly, celý prostor byl narušen mladšími výkopy (za ústní sdělení děkujeme Z. Dragounovi).

UNBEKANNTES ROMANISCHES HAUS AUF STAROMĚSTSKÉ NÁMĚSTÍ IN PRAHA/ALTSTÄDTER RING IN PRAG

Romanische Häuser auf dem Altstädter Ring und in seiner Umgebung gehören zu gut bekannten Objekten der Prager frühmittelalterlichen Architektur. Um den Platz befand sich in der 2. Hälfte des 12. und in der 1. Hälfte des 13. Jahrhunderts eine Reihe von steinernen Bauten unterschiedlicher Dispositionslösung. Überreste der romanischen Häuser wurden im Rathausblock und bei der südlichen und östlichen Front des Platzes entdeckt. Infolge der Assanierung zur Wende des 19. und 20. Jahrhunderts wurden jedoch Belege über die eventuelle Existenz der romanischen Objekte bei der nordwestlichen und teilweise auch nördlichen Front des Platzes vernichtet und zugeschüttet. Die Gelegenheit die ältere Besiedlung, einschließlich Überreste der Architektur hat die Auswechslung des Wasserleitungsstrangs im nordwestlichen Teil des Plat-

zes gebracht. In der Wand des alten Aushubs wurde ein Torso des romanischen Hauses entdeckt. Von dem Haus wurden zwei Teile seines Interieurs freigelegt und zwar der Eingangshals mit der erhaltenen Portalnische und an ihn anliegendes Torso eines Raumes mit Tonnengewölbe gewölbt. Die Freilegung des unbekannten romanischen Hauses gehört zu den verhältnismäßig seltenen Funden. Der längliche Eingangshals ist 2,78 m breit und er ist in der Länge von 2 m, die nicht vollständig ist, dokumentiert. Es wurde zusammenhängend nur die westliche Stirn des Halses zusammen mit kurzen Abschnitten der Seitenwände freigelegt. Es konnten zusammen 8 Quaderschichten dokumentiert werden. Es handelt sich um einen überhaupt ersten erhaltenen und den einzigen uns bekannten Teil der Stirnpartie des Eingangshalles, die in der Richtung zum Exterieur durch eine Wand mit dem teilweise erhaltenen Portal geschlossen ist. Der gesamte Grundriss des Hauses ist auf Grund der zeitgenössischen Informationen nur hypothetisch und in Varianten rekonstruierbar. Aus Analogien kann man voraussetzen, dass der Zugang zum Gebäude von seiner hinteren Hofseite war. Die gesamte gefundene Situation könnte der üblichen Dispositionslösung entsprechen, in der man durch den gemauerten Hals von der Tiefe der Parzelle in den Halbsouterrainraum, situiert bei dem öffentlichen Raum, kommt. Den Hauptraum des Hauses kann man hypothetisch am ehesten in der Achse des Eingangstreppehals erwarten, d. h. östlich von ihm. Daraus könnte hervorgehen, dass sich die östliche Mauer des Hauptraumes des Hauses vielleicht direkt zu dem öffentlichen Raum, dem Marktplatz wenden könnte. Es ist wahrscheinlich, dass das Haus einen direkten Kontakt mit der Straßenfluchtlinie hatte. Nördlich vom Haus befand sich eine archäologisch belegte mittelalterliche Kommunikation. Für vereinzelt kann man die Verwendung der Ausmauerung über dem Rücken des Tonnengewölbes halten. Sie wurde in dem Raum, der sich nördlich von dem Eingangshals befindet bemerkt.

Größere Räume der romanischen Häuser sind fast ausschließlich mit dem Kreuzgewölbe gewölbt. Der Ursprung der Prager romanischen Häuser wird gewöhnlich in die Zeit der 2. Hälfte des 12. und in den wesentlichen Teil der 1. Hälfte des 13. Jahrhunderts eingereiht. Eine genauere Datierung des Fundes ist sehr problematisch. Es wurde kein Kontakt der gemauerten Konstruktionen mit den archäologischen Terrains im Exterieur des Hauses erhalten, es wurden keine morphologischen Elemente in situ gefunden, es wurde kein hölzernes Element, geeignet für eine dendrochronologische Analyse entdeckt. Nach der Behandlung der Fugen, der vereinzelt Verwendung der flachen Splitter des Sandmergels bei dem Ausgleich der Höhe der Schichten und nicht sehr guten Bearbeitung der Quader kann man dieses Haus eher zu der jüngeren Gruppe der Prager romanischen Häuser reihen. Obwohl die Umgebung des Fundes dicht durch Aushübe für Versorgungs- und Entsorgungsleitungen durchweht ist, die hie und da die historische Überlagerung total vernichtet haben, kann man auch die Existenz weiterer romanischen Konstruktionen in der Stelle der assanierten Bebauung des Altstädter Rings nicht ausschließen.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Prag 1 - Altstadt, Altstädter Ring. Herausnehmen der Verfüllung in der Trasse des älteren Aushubs für den Wasserleitungsstrang in der Stelle, wo der romanische Vorgänger des ehemaligen Kren-Hauses stand. Blick von der Parížská/Pariser Straße (Foto J. Havrdá).

Abb. 2: Praha/Prag 1 - Staré Město/Altstadt, Ausschnitt aus der Katasterkarte. Romanische Häuser auf dem Staroměstské náměstí/Altstädter Ring und in seiner nächsten Umgebung mit der Bezeichnung des entdeckten Objekts in der Stelle des ehemaligen Kren-Hauses südwestlich von der Niklaskirche. Einzeichnung der romanischen Häuser nach Dragoun – Škabrada – Tryml 2002, 26–27 und Podliska 2007, 44 (Konskr.-Nr. 1064) (bearbeitet von J. Hlavatý).

Abb. 3: Prag 1 - Altstadt, nordwestlicher Teil des Altstädter Rings. Schwarz mit dem Pfeil bezeichnet der westliche Eingangshals des entdeckten romanischen Hauses. Graue Flächen mit Nummern: archäologische Untersuchungen im nordwestlichen Teil des Platzes nach der Karte der archäologischen Dokumentierungspunkte in Prager Denkmalreservation (Hrdlička 2005, 9, Abb. 3). Gestrichelt bezeichnet die ältere Bebauung: Kren-Haus, Straßenfront in der Stelle der heutigen Pariser Straße und der abgerissene Rathausblock (abgebildet von J. Hlavatý).

Abb. 4: Prag 1 - Altstadt, Altstädter Ring. Ausschnitt aus der Karte des stabilen Katasters mit der Einzeichnung der romanischen Konstruktionen – schwarz. Gestrichelt – eine der Varianten des hypothetischen Grundrisses des romanischen Hauses (abgebildet von J. Hlavatý).

Abb. 5: Prag 1 – Altstadt, Altstädter Ring, Gesamtsituation der freigelegten Partien des Treppenhalses nach dem Herausnehmen der Verfüllung des Wasserleitungsstrangs in der Westwand des Aushubs. Im rechten Teil von der mittleren Scheidemauer befand sich der nördliche Raum parallel mit dem Treppenhals mit der Breite von 3,5 m, gewölbt mit dem Tonnengewölbe (Foto J. Hlavatý).

Abb. 6: Prag 1 – Altstadt, Altstädter Ring, Grundriss der entdeckten romanischen Konstruktionen mit der Bezeichnung des südlichen Endes des Aushubs für den Wasserleitungsstrang (abgebildet von J. Hlavatý).

Abb. 7: Prag 1 – Altstadt, Altstädter Ring, Westwand des Aushubs für den Wasserleitungsstrang in der Stelle des abgerissenen Kren-Hauses. Querschnitt durch den Treppenhals mit der Ansicht seiner Westwand. 1 – Haupt der romanischen Mauer, 2 – rekonstruiertes Haupt der romanischen Mauer (bei der Dokumentation nicht zugänglich), 3 – rekonstruierter Umfang des romanischen Mauerwerkes, 4 – Portalnische, 5 – ursprüngliches Niveau der Schwelle der Portalnische, 6 – erhöhtes Niveau der Schwelle, 7 – Ausmauerung der Portalnische, 8 – Entlüftungsschornstein in den Fußboden des Kren-Hauses, 9 – Mauerhaupt in der Stelle der beigelegten Treppenstufen, 10 – Negativ der Ablegenische nach dem Aufreißen der Leibung, 11 – Rekonstruktion des Verlaufes des Gewölbes des anliegenden nördlichen Raumes, 12 – nachträglich eingelegtes Tonnengewölbe gleichzeitig mit der Ausmauerung der Portalnische, 13 – nachträgliche Unterwölbung der Portalnische, 14 – bestehendes Niveau des Terrains des Altstädter Rings, 15 – wahrscheinliche Höhe des Niveaus des Terrains in der Zeit des Aufbaus des romanischen Hauses in der 1. Hälfte des 13. Jahrhunderts, 16 – Rekonstruktion der Höhe des geologischen Untergrundes vor dem Anfang der Besiedlung (die Oberfläche der Terrassenstufe war vom Süden nach Norden mäßig gesenkt) (laut Unterlagen der Autoren umgezeichnet von J. Hlavatý).

Abb. 8: Prag 1 – Altstadt, Altstädter Ring, Kren-Haus. Nördliches Haupt der Südwestwand des Treppenhalses. Erläuterungen auch die Abb. 7: 1 – Haupt der romanischen Mauer, 2 – rekonstruiertes Haupt der romanischen Mauer (bei der Dokumentation nicht zugänglich), 9 – Mauerhaupt in der Stelle der beigelegten Treppenstufen, 10 – Negativ der Ablegenische nach dem Aufreißen der Leibung, 12 – nachträglich eingelegtes Tonnengewölbe gleichzeitig mit der Ausmauerung der Portalnische (abgebildet von J. Hlavatý).

Abb. 9: Prag 1 – Altstadt, Altstädter Ring, Südwestliche Ecke des Treppenhalses. Es zeichnen sich hier völlig deutlich Umrisse von zwei Treppenstufen im Haupt der Mauer aus dem Bruchsteinmauerwerk, über dem Fuß des eingelegten Gewölbes zeichnet sich ein Negativ des aufgerissenen Ständers der Ablegenische: 1 – Haupt der romanischen Mauer, 10 – Negativ der Ablegenische nach dem Aufreißen der Leibung, 12 – nachträglich eingelegtes Tonnengewölbe gleichzeitig mit der Ausmauerung der Portalnische. Erläuterungen auch in der Abb. 7 (Foto J. Hlavatý).

Abb. 10: Prag 1 – Altstadt, Altstädter Ring, Negativ des Ständers der Ablegenische über dem Gewölberücken des eingelegten Gewölbes in der Südwestwand des Treppenhalses (Foto J. Havrdá).

Abb. 11: Prag 1 – Altstadt, Altstädter Ring, Prag 1 – Altstadt, Altstädter Ring, Kren-Haus. Südliches Haupt der Nordwand des Treppenhalses. Erläuterungen auch in der Abb. 7: 1 – Haupt der romanischen Mauer, 2 – rekonstruiertes Haupt der romanischen Mauer (bei der Dokumentation nicht zugänglich), 9 – Mauerhaupt in der Stelle der beigelegten Treppenstufen, 12 – nachträglich eingelegtes Tonnengewölbe gleichzeitig mit der Ausmauerung der Portalnische (abgebildet von J. Hlavatý).

Abb. 12: Prag 1 – Altstadt, Altstädter Ring, Nordwand des Treppenhalses. In der Ecke des Raumes, links unten zeichnen sich Umrisse von zwei Treppenstufen. In das Quadermauerwerk wurde nachträglich das Gewölbe aus Bruchsteinsandmergel (oben) eingelegt (Foto J. Hlavatý).

Abb. 13: Prag 1 – Altstadt, Altstädter Ring, Einkonservierter oberer Teil des Hauptes der Nordwand des Treppenhalses über dem Rücken des nachträglich eingelegten Gewölbes. Die ursprüngliche Herrichtung der Fugen hat sich in einem sehr guten Zustand erhalten (Foto J. Havrdá).

Abb. 14: Prag 1 – Altstadt, Altstädter Ring, Frontalansicht des Schnittes durch die Nordwand des Treppenhalses. Das eingelegte gotische Gewölbe ist in tief ausgemeißelte Taschen eingelegt, rechts befindet sich ein weniger lesbarer einheitlicher Übergang des Kernes des romanischen Mauerwerkes in die Wölbung des nördlichen Raumes. Der Rücksprung des Gewölbefußes macht dem Mauerhaupt gegenüber 6 cm (Foto J. Hlavatý).

Abb. 15: Prag 1 – Altstadt, Altstädter Ring, Kren-Haus kurz vor seiner Demolierung. Ansicht von Südosten (Foto Archiv des Museums der Hauptstadt Prag).

(Übersetzung J. Kroupová)

POZNÁMKA KE GOTICKÝM STAVEBNÍM FORMÁM MINORITSKÉHO KLÁŠTERA V BRNĚ

MARTINA KUDLÍKOVÁ

Minoritský klášter v Brně zůstává, i přes různé stavební úpravy a především výraznou barokizaci v 18. století, jedním z mála představitelů raně gotické mendikantské architektury na Moravě. Jsme zde však vesměs odkázáni na několik stavebních článků, písemné prameny¹⁾ a výsledky archeologických výzkumů.²⁾ Nejnovější publikovanou prací k brněnskému klášteru menších bratří je příspěvek Lubomíra J. Konečného, jenž vychází z autorova stavebněhistorického průzkumu.³⁾

Minoritský klášter se, spolu s klášterem dominikánským a herburským, jež byly všechny založeny zřejmě ve 30. letech 13. století, výrazně podílel na urbanistické podobě nově se utvářejícího města Brna. Z minoritských barokních Análů⁴⁾ se dovídáme, že ve 40. letech 13. století se poměry kláštera již značně ustálily a 8. září 1244 se v jeho

Obr. 1: Brno, klášter a kostel sv. Janů, polygonální závěr chóru – pohled od severu (všechny snímky autorka).